

VOCATIONAL TRAINING OF STUDENTS AT TARTU UNIVERSITY (1803–1917)

The article analyzes the system of professional training of students of Tartu, later Yur'yev University of pre-revolutionary period, when Estonian lands were part of the Russian Empire. Methodological basis of publications made historical, comparative and dialectical methods.

Established in Tartu University formed uncharacteristic for Empire system of teaching. Students are given the right to choose subjects and study period. It is here that formed the first student corporation.

Determined that in the first half of the nineteenth century level of students remained low and amounted to lecturing, often high scientific level. Innovation system of fines and penalties for truant's employment situation is not corrected. The most productive for the students remained more classes conducted by teachers for the most talented students in their free time. In addition, the University at this time, teachers have the right to carry out foreign travel, which is gaining popularity in the late nineteenth century.

It is proved that in the second half of the nineteenth century with the introduction of seminars situation improved. However, Russification University of Tartu in the 80's. nineteenth century forced teachers, German in origin, replaced Professor Russians who introduce a system of theoretical teaching.

It was found that in order to attract students to science, during the nineteenth and early twentieth century at Tartu University has a number of student groups - legal under Professor Oto, teaching and so on. Moreover, from the early twentieth century introduced systematic tours for students of physics and mathematics faculty in Revel, Narva, the White and Caspian Sea. At the same time, medical students were able to perform overseas trip to familiarize themselves with the work of medical institutions in Germany. In addition, the university began a tradition to reward the best scientific student of special awards - gold and silver medals. During the specified period of Councils departments noted student of 491 medals, including 326 gold and 165 silver. Additionally, at the expense of patrons at Tartu University introduced personal awards for the best scientific student work on a fixed theme, namely Senator background Bradke, Prince Alexander Suvorov-Rymnikskiy, Prince S. Kreslavskiy, N. Lavrovsky.

It should be noted that the high success Tartu University in preparation for future elite. By the early twentieth century among the graduates there were 18 members of the Imperial St. Petersburg Academy of Sciences, 344 teachers of Russian and foreign universities, 70 poets, 45 military generals and others. Widely known in the scientific and cultural field gained university professors W. Struve, B. Jacobi, H. Helmersen, H. Wiedemann, A. Middendorf; D. language poet, lexicographer Vladimir Dal, M. Kutorga historian and astronomer A. Savic, physiologist F. Ovsyannikov, expert slaves W. Grigorovich., Dr. M. Pirogov.

Key words: University of Tartu, professional training, lectures, seminars, student group, work medal.

До редакції надійшла 19.05.2017.

УДК 94(47): 316.323
<https://doi.org/94.10347/2522-4111.2017.37.1.13>

© Сергій Набока
(Київ)

СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ РИСИ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ, СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНО-РЕГІОНАЛЬНІЙ СФЕРАХ ЖИТТЯ

Висвітлені спільні закономірності розвитку пострадянських європейських країн, що характеризуються протистоянням президентської та парламентської гілок влади, закріпленням при владі представників адміністративно-бюрократичної еліти, соціально-економічною деградацією та відмовою держав від соціальних зобов'язань. Визначено, що спільною рисою суспільно-політичного життя у розвитку нових незалежних країн став певний реванш комуністичних партій

та лівих рухів в середині-другій половині 1990-х рр. ХХ ст. В соціально-економічній сфері спільним для більшості пострадянських країн європейського простору є компрадорський та сировинний характер економіки і деградація соціального розвитку. В дослідженні висвітлені особливості, передумови та відмінності становлення й розвитку української та російської олігархії.

Проаналізовані відмінності в розвитку нових держав, що визначаються відсутністю в деяких з них регіональних конфліктів, процесів олігархізації та успішною інтеграцією в європейські структури. В представленій статті відзначені відмінності в соціальному та регіональному розвитку вказаних країн. В роботі зазначається, що причини практичної відсутності олігархії в цих країнах, полягають, перш за все, в слабкій ресурсній базі та невеликому суспільному багатстві, впливі зовнішньополітичних факторів, а також допуску до приватизації державної власності закордонних компаній.

Ключові слова: президент, парламент, політична криза, олігарх, монополія, сировинна економіка, компрадор, регіональний конфлікт, еміграція.

Драматичний розвиток незалежної України вимагає аналізу та осмислення, щоб прогнозувати і планувати майбутні соціальні, політичні та економічні процеси в нашій країні. Для кращого розуміння закономірностей та особливостей нашої держави доцільно вивчати ці процеси в порівнянні з розвитком сусідніх країн, досліджувати їхній досвід незалежного життя.

З'ясуванню зазначених проблем присвячені роботи таких дослідників як Г. Касьянов [6], В. Гельман [4], Т. Орлова [11], М. Білецький [1], та ін. Однак в своїх працях вони висвітлюють лише окремі аспекти цих процесів. Вивчення ж загальних закономірностей та особливостей розвитку колишніх радянських республік потребує спеціального дослідження.

Метою даної статті є спроба висвітлення спільних та відмінних закономірностей і рис розвитку в суспільно-політичній, соціально-економічній та національно-регіональній сферах життя України, Росії, Білорусі, Молдови та прибалтійських країн.

Так, в політичній сфері, в перші роки самостійного життя цих держав, характерним було протистояння державних інститутів Президента та Парламенту за вплив, повноваження і владу. Найбільш показово це явище проявилось у Російській федерації, де 1993 р. дійшло навіть до збройного конфлікту між президентом Б. Єльциним та російським парламентом [14, с. 96]. В республіці Білорусь у 1995–1996 рр. також розгорнулися президентсько-парламентські змагання [7, с. 6]. В Україні це протистояння найяскравіше проявилось у боротьбі Л. Кучми і Верховної Ради при прийнятті Конституції, перетворенні України в президентсько-парламентську республіку, отримання Л. Кучмою, завдяки проведеному 2000 р. референдуму широких владних можливостей [6, с. 287].

Боротьба президентів та вищих законодавчих органів влади закономірно закінчувалась перемогою президента. Щоправда у різних

країнах, в залежності від місцевих особливостей і політико-економічних реалій, були відмінності як у часі, який потребував місцевий президент для перемоги, так і в тривалості його домінування над парламентом.

Типовим явищем, характерним для розвитку нових незалежних держав, був прихід у другій половині 1990-х і на початку 2000-х рр. до влади представників адміністративно-бюрократичною еліти та силових структур (В. Путін в РФ, Л. Кучма в Україні) [11, с. 326]. Це свідчить про детермінованість подібних процесів, які пояснювалися запитом суспільства на «сильну руку», що наведе лад та подолає злочинність і розчаруванням населення у можливостях нових демократичних інститутів в перебудові економіки; страхом еліти й олігархів перед соціальним вибухом, лівим реваншем комуністів або виступом націонал-радикалів; усвідомленням суспільства небезпеки дезінтеграції новостворених країн та поширення в них національно-регіональних конфліктів; потреба олігархів в арбітрі й модераторі, що забезпечить захист отриманої власності й зрозумілі правила гри.

Крім того, приходу до влади в цих республіках бюрократично-силових структур, сприяла й підтримка Заходом міцної президентської влади, адміністративного апарату, як уособлення «стабільності, єдності й прогнозованості». Оскільки західні країни та організації, розуміючи деструктивність процесів розпаду й наслідки національних конфліктів в республіках насичених ядерною зброєю та АЕС, не мали бажання витратити колосальні кошти, політичні й військові зусилля на допомогу населенню та новим країнам при неминучій гуманітарній катастрофі. Вже не кажучи про те, що це ставало б негативною рекламою «нового демократичного устрою», який, до речі, формувався в цих республіках значною мірою по західних рецептах.

Однак головним чинником, що зумовив здобуття владних висот у новостворених незалеж-

них країнах бюрократично-адміністративною верствою, став високий рівень консолідованості чиновного класу, наявність у нього організаційно-силового та владно-політичного ресурсу, а також роз'єднаність та конкуренція серед представників нових суспільних груп – ліберально-демократичної інтелігенції та олігархів.

Спільними для нових незалежних держав стали і явища обвалу економіки, масового безробіття, невиплат зарплат бюджетникам, захмарний рівень інфляції, банкрутство підприємств, всеохоплююча корупція, судове свавілля, широке розповсюдження злочинності, глибока фрустрація суспільства, моральна деградація населення нових держав, розчарування людей у комуністичних і нових «західних» ідеалах та цінностях, ураганний рівень зростання смертності й спад народжуваності, сумнівна першість за показниками самогубств, убивств, абортів, поява нібито подоланих хвороб: туберкульозу і поліомієліту, а також розповсюдження СНІДу, масового пияцтва та зростання наркоманії і токсикоманії, високий рівень еміграції населення тощо [12, с. 78].

В ситуації падіння економіки, наростання соціальної катастрофи, адміністративного розвалу, розпалювання національних та регіональних конфліктів, масового збідніння населення й розчарування людей у нових демократичних інститутах ще однією спільною закономірністю у розвитку нових незалежних країн став певний реванш комуністичних партій та лівих рухів в середині-другій половині 1990-х рр. XX ст. Так, у Російській Федерації російська комуністична партія у 1996 р. ледве не виграла вибори; в Україні на президентських виборах 1999 р. лідер комуністів П. Симоненко також, маючи серйозну підтримку суспільства, на рівних змагався у другому турі з діючим президентом Л. Кучмою; подібні процеси характерні і для Молдови [11, с. 211].

Спільним для більшості пострадянських країн європейського простору є компрадорський та сировинний характер економіки та соціального розвитку [9, с. 211]. І якщо, наприклад, російську економіку фахівці характеризують як економіку «сировинного прокляття», що ґрунтується на викачуванні та продажу за кордон природних ресурсів (нафти, газу, металів, лісу) [15]. То, приміром, українська економіка, за визначенням спеціалістів – це економіка «транзитного прокляття», що має за основу паразитування на «газовій трубі», використання контрабандних практик, продажу за рубіж металу, вугілля, продовольства, лісу.

Всі інші товари потрібні для еліти імпортуються з-за кордону. Наука та індустрія не потрібні такій економіці та еліті. Наукоємні галузі деградують, оскільки не витримують закордонної конкуренції, не дають швидкого прибутку, потребують вкладання коштів і утримання освітньої й медичної сфери. Відтак країна стає все більше економічно та політично залежною.

Незважаючи на спільні закономірності в розвитку європейських держав пострадянського простору, в той же час, для них характерні й принципові відмінності, що детермінують їх специфіку та особливості в суспільно-політичній та соціально-економічній сферах життя. Досить характерним в цьому відношенні стала різниця в національному, регіональному та соціальному розвитку цих держав.

Розпад імперії як правило завжди супроводжується національно-релігійними та етнічно-регіональними конфліктами, а то й війнами. Головним фактором національних конфліктів, що мали місце в нових незалежних державах у перші роки після здобуття ними суверенітету було те, що кордони республік та автономних областей закріплені в колишньому СРСР були досить умовними і не відповідали етнічно-історичним реаліям проживання народів. Тому, після розпаду Радянського Союзу деякі з новостворених країн почали «відновлювати історичну справедливість». Окремі ж народності після розпаду СРСР, взагалі опинились у складі чужих в культурно-історичному та релігійно-етнічному відношенні країнах, а відтак намагались вибороти собі незалежність чи добитись територіального об'єднання зі співвітчизниками.

Окрім того, ці криваві ексцеси супроводжувалися активізацією націоналістичних тенденцій та воєнною експансією нових державних утворень, що було закономірно, адже, становлення нових держав, як правило проходить через етап національного самоствердження. Крім того, національна правляча верхівка нових країн часто ініціювала й підтримувала подібні конфлікти чи навіть війни, виходячи з власних політичних чи економічних інтересів (керуючись як мотивами захоплення чужих прибуткових ресурсів, так і вигодами здобуттям «політико-електоральних балів», консолідації народу «навколо лідерів» чи відволікання свого населення від місцевих соціальних та економічних негараздів). Звичайно і розвал соціалістичної системи, і соціально-економічна криза та морально-культурна фрустрація населення також збільшували суспільну напругу й сприяли загостренню регіонально-національних протиріч [2, с. 198].

Великою мірою саме ці чинники викликали регіональну війну в Молдові, де східнослов'янська російськомовна меншина в Придністров'ї (з політичних причин включена до складу Молдавії при СРСР), в нових реаліях не схотіла підпорядковуватись Кишиневу, що орієнтувався на Румунію. Розвитку цього конфлікту сприяла також наявність у республіці російських військ (і певна підтримка сепаратистів з боку РФ) і недостатня зацікавленість європейських країн й організацій у підтримці та інтеграції Молдови до європейської спільноти.

На відміну від Молдови прибалтійським республікам, попри наявність значної російськомовної меншини й проведення їхніми урядами цілеспрямованої політики дерусифікації та дерадянзації (що спонукали до підвищення суспільної напруги, громадським ексцесам та дипломатичним скандалам в регіоні), вдалося запобігти виникненню кривавих конфліктів. Цьому сприяло й швидке виведення російських військ (під тиском Заходу та прибалтів виведених до кінця серпня 1994 р.), слабкість Росії в 1990-х рр., успішність суспільно-політичних та соціально-економічних реформ у цих країнах, чітка та послідовна політика їхніх урядів, а головне – високий рівень опіки з боку ЄС та США (згодом ці республіки стали членами ЄС та НАТО, що забезпечує їхній захист вже від путінської Росії) [3, с. 3].

Російська Федерація перманентно переживає не лише національні конфлікти й релігійно-етнічний тероризм, але й провела дві внутрішні чеченські війни [2, с. 176]. Таке становище значним чином визначалося строкатістю народів та регіонів, які перебувають у складі величезної країни, що за умов краху соціалістичної системи, загостренні соціально-економічної кризи, розпаді СРСР та слабкості урядів РФ у 1990-х рр. стимулювало намагання народів та їх еліт також отримати незалежність й виокремити потенційно багаті регіони. Зрештою, утвердження авторитарного режиму в Російській Федерації, певна підтримка Заходу (що був незацікавлений в нестабільності й дезінтеграції територій з ядерними об'єктами), підвищення світових цін на енергоносії, а також досягнення компромісу, перш за все, з кавказькими елітами дозволило правлячому класу РФ добитися відносної стабільності в країні.

В Україні, за умов певної внутрішньої етнічної однорідності та слабкості сусідньої Росії у 1990-х рр., а також з огляду на особливості внутрішньої та зовнішньої політики (прийняття позаблокового і без'ядерного статусу

держави, надання Криму статусу автономної республіки, періодичного зменшення соціальної напруги через проведення позачергових виборів, перманентній зміні при владі «проросійських» та «прозахідних» президентів при «багатовекторності» правлячого політико-економічного класу, періодичній політичній підтримці з боку західних країн, готовності української правлячої еліти різних регіонів йти на відносний компроміс, а також завдяки терпимості й цивілізованості українського народу) – вплив всіх цих чинників дозволив Україні 23 роки уникати регіональних конфліктів.

Проте навесні 2014 р. в Україні постала загроза дезінтеграції. Ситуація ускладнилася агресією РФ та її воєнною, диверсійною й інформаційною війною проти України, в умовах суспільно-громадського виступу народу проти авторитарного режиму Януковича, що супроводжувався кривавими жертвами. Становище загострювалося впливом обставин небувалої соціально-економічної та суспільно-політичної кризи, страху й розколу населення у ставленні до політичних подій та розчарування його частини в потенціалі української державності. Відтак, в Україні 2014 р. починається регіональний конфлікт, що фактично переростає у війну.

Ще однією особливістю соціальних процесів у пострадянських країнах європейського простору, можна відзначити, що в Білорусі, Молдові та прибалтійських республіках, на відміну від Росії і України, фактично не відбулося утворення такого типового для пострадянського простору явища, як олігархи, а тим більше, практично не було періоду економічного і суспільно-політичного домінування та правління цієї соціальної страти.

Причини практичної відсутності такого явища в цих країнах, полягають, перш за все, в слабкій ресурсній базі та невеликому суспільному багатстві, що отримали в спадок ці республіки після розпаду СРСР. Адже саме наявність високоприбуткових галузей давали перспективи при їх «прихватизації» забезпечити окремим особам і кланам велике багатство, а відтак, і адміністративно-політичні та суспільно-медійні можливості, а згодом і політичну владу. І якщо в Росії були величезні поклади сировинних багатств (газ, нафта, метали, ліс) [9, с. 172], а в Україні була наявна потенційно вигідна газотранспортна мережа, ряд розвинутих галузей (наприклад, металургійна чи хімічна), та ще й перспективний аграрний сектор, то в Білорусі, Молдові чи прибалтійських країнах таких можливостей було мало.

Поряд з економічними передумовами, в цьому відношенні певну роль відіграли й соціальні та політичні чинники. Наприклад, у Білорусі республіканська еліта фактично повністю складалась з партійної господарської номенклатури орієнтованої на звичні радянські моделі розвитку [10, с. 66].

В Молдові невеликі розміри країни та відсутність ресурсної бази для утворення олігархів, доповнились руйнівною регіональною війною з етнічною меншиною у Придністров'ї на початку 1990-х рр. Ці чинники призводили не лише до розорення країни (що не дуже сприяло утворенню олігархів).

В прибалтійських республіках соціально-економічні фактори слабкої ресурсної бази (що зменшувало як шанси утворення олігархії так і можливості автаркії республік), доповнювались впливом потужного національно-суспільного чинника, згідно якого населення та еліта були налаштовані на рішучу цивілізаційну самоідентифікацію і якомога швидшу інтеграцію до європейського світу й розрив з радянським минулим. До цього додавалась величезна роль зовнішньополітичного впливу західних країн, котрі у кредитно-фінансовій, адміністративно-кадровій, політико-дипломатичній та юридичній сферах активно допомагали їм, взявши під свій патронат. На відміну від інших колишніх радянських республік, прибалтійські країни відразу допустили до приватизації закордонні компанії, котрі, завдяки своїй високій капіталізації, витіснили місцевих потенційних «олігархів» і, конкуруючи між собою, купували державну власність.

У Росії утворення олігархії (найбільш показової та масштабної серед колишніх радянських республік) було детерміновано впливом ряду об'єктивних чинників. Це і наявність у РФ величезних покладів ліквідних сировинних багатств, і розташування на її території великої кількості розвинутих підприємств з обробки сировини, й побудовані за роки СРСР газо- та нафтопроводи та ряд інших розвинутих галузей. До цього додалися чинники зламу колишньої суспільної системи та слабкість державних інститутів у 1990-х рр. – всі ці фактори детермінували утворення олігархії в РФ, яка утворилась на основі «ресурсного прокляття». Іноді його називають ще «нафтовим прокляттям» [15].

Особливість російської олігархії визначається тим, що існує велике джерело надприбутку, яке переважає інші і, як правило, зв'язане з природним середовищем. Це найбільше джерело надприбутку контролюється однією не-

великою групою людей. За цих умов та група людей, котра бере його під контроль, отримує найбільші фінансові прибутки й абсолютно переважає інші фінансово-владні клани та не зворотньо захоплює політичну владу в країні.

В Україні соціальна страта олігархії утворилась пізніше ніж у Росії, оскільки процеси приватизації великих об'єктів державної власності розпочалися пізніше й проходили повільніше [8]. По перше, це зумовлювалося меншим ніж у РФ суспільним багатством економічних ресурсів республіки – відтак потрібен був довший час для їх збирання. По друге, був наявний більший консерватизм колишньої провінційної республіканської партійної номенклатури, котра з одного боку не відрізнялася креативом, а з іншого – намагалася неспішно, контролюючи процес приватизації, зберегти за собою владні висоти в країні. По третє, процеси «прихватації» відбувалися повільно, з огляду на нестабільність і слабкість політичної влади в Україні, де йшла перманентна боротьба між Президентом, Парламентом і Прем'єром та й у самому Парламенті повсякчас боролися політичні фракції комуністів, націоналістів, лібералів [13, с. 70]. А головне – українська правляча еліта з колишньої партійної номенклатури та «червоних директорів» була відносно єдиною, не відчувала серйозної загрози з боку суспільства і конкуренції з боку національної інтелігенції, а відтак – швидко створювати олігархів, як надійну опору нового суспільного устрою, не було потреби.

В Україні була наявна потенційно вигідна газотранспортна мережа, високі транзитні можливості, ряд розвинутих галузей (наприклад металургійна чи хімічна), об'єкти переробної промисловості та ще й перспективний аграрний сектор. Український тип олігархії можна назвати «транзитним». Місцеві олігархи утворили олігархічно-бюрократичні конкуруючі клани (донецький, дніпропетровський, київський). Загалом можна відзначити, що в Україні сформувалися олігархи не російського типу, а характерні для економіки «третього світу» нувориші. І хоча джерело їх надприбутків, як і в російських олігархів, в основному не зв'язане з виробництвом. Проте, не існує і домінуючого джерела багатства (як нафти чи газу в РФ), а наявні декілька великих «імпортно-транзитних» джерел багатств – це «нафтогазова труба», енергетика, контрабанда, металопрокат, аграрна продукція. При такій системі економіка країни, в першу чергу, залежить від зовнішніх факторів, від великих економік та їх динаміки [21].

В соціальній сфері, попри зазначений спільний для пострадянських країн обвал соціальної сфери, вже з другої половини 1990-х рр. У соціальному розвитку цих країн також почали проявлятися серйозні відмінності. Наприклад, Білорусь і прибалтійські республіки частково змогли подолати гострі соціальні негативи й суспільні протиріччя і поступово досягли певної суспільної стабільності.

Окрім того, прибалтійські країни досягли відносної соціальної й громадської стабільності завдяки рішучим і продуманим ліберально-демократичним реформам, інтеграції до ЄС та завдяки отриманій різноманітній допомозі від Заходу. Прибалтійська еліта для збереження суспільного миру, власного владного становища та порятунку від зазіхань РФ змушена шукати підтримки як з боку більшості власного населення, так і Заходу. Відтак, прибалтійський істеблшмент, проводячи реформи, діяв цивілізовано, пристойно та стримано – орієнтуючись як на інтереси більшості прибалтів, так і на правові рамки цивілізованого Заходу.

Водночас у РФ, Україні та Молдові з плином часу зазначені соціальні проблеми й протиріччя лише посилились та загострилися, що зумовлювалося цілим комплексом факторів, пов'язаних як з розмірами й кількістю населення цих країн, їх геополітичним положенням,

так і з домінуючими політичними та економічними процесами в цих державах [5, с. 6].

Наприклад, Молдова не лише відразу опинилась у стані регіонально-етнічної війни, що її знекровлювала й унеможлиблювала якісь інвестиції, але й взагалі швидко стала предметом змагань між РФ та Заходом, з усіма невтішними наслідками від цього.

В РФ та Україні запущені процеси розвитку «дикого капіталізму» та первісного накопичення капіталу детермінували поглиблення та загострення зазначених негативних соціальних явищ, які не були обмежені тими факторами, що їх стримували в Білорусі чи Прибалтиці. Росія і Україна, з огляду на розміри території, наявні економічні багатства, кількість населення та політичні амбіції, не могли розраховувати на серйозну економічну чи кадрову допомогу з боку Заходу. В той же час, наявність великих матеріально-економічних ресурсів у цих країнах дозволяли «новому-старому» правлячому класу не шукати обов'язкової підтримки Заходу чи соціально задовбрювати населення обмежуючи власні апетити. Збереження владних позицій правлячого класу цих країн від загрози соціального вибуху чи експансії зарубіжного капіталу міг гарантувати новий суспільний прошарок – олігархи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький М., Погребицький М. Політичні партії у взаємодії з структурами влади / М. Білецький, М. Погребицький // Становлення владних структур в Україні (1991–1996). – К. : Політвидав України, 1997. – С. 136–152.
2. Богданович В. Конфликты и войны после распада СССР / В. Богданович. – Житомир, 2006. – 311 с.
3. Бодрук О. Цілеспрямованість, рішучість і послідовність – характерні ознаки політики країн Балтії / О. Бодрук // Стратегічна панорама. – 1999. – № 3. – С. 3.
4. Гельман В. Уроки украинского / В. Гельман // Политические исследования. – 2005. – № 1. – С. 32–51.
5. Григорьев С. Социальное положение и роль русских в России в оценке экспертов / С. Григорьев // Социс. – 2011. – № 11. – С. 5–6.
6. Касьянов Г. Україна 1991–2007: нариси новітньої історії / Г. Касьянов. – К., 2008. – 432 с.
7. Коктыш К. Постсоветские трансформации Белоруссии / К. Коктыш // МЭ и МО. – 2004. – № 2. – С. 5–8.
8. Лановий В. Бермудський трикутник обкрадання / В. Лановий // Економічна правда. – 2015. – 13 лист. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2015/11/13/567057/>.
9. Лукінов І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ століття) / І. Лукінов. – К., 1997. – 235 с.
10. Мотиль О. Структурні обмеження й вихідні умови: постімперські держави і нації в Росії та Україні / О. Мотиль // Сучасність. – 1995. – № 5. – С. 64–75.
11. Орлова Т. Історія нових незалежних держав: підручник / Т. Орлова. – К. : Знання, 2014. – 502 с.
12. Резникова О. Постсоветская трудовая миграция / О. Резникова // Мировая экономика и международные отношения. – 2009. – № 3. – С. 75–82.
13. Рудич Ф. Формування політичних структур в сучасній Україні / Ф. Рудич // Укр. іст. журн. – 1994. – № 2–3. – С. 64–72.
14. Согрин В.В. Политическая история современной России: 1985–2001: от Горбачева до Путина / В.В. Согрин. – М., 2001. – 276 с.

15. Шмудевич А. Украинский олигархат / А. Шмудевич // Фокус. – 2015. – 21 сент. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://focus.ua/country/337220/>

REFERENCES

1. M. Bielecki, M. Pohrebytskyu. Political parties in cooperation with government agencies // Formation of authorities in Ukraine (1991–1996). – К. : Polityvydav Ukraine, 1997. – S. 136–152.
2. Bogdanovich V. Conflicts and War USSR after decay. – Exactly, 2006. – 311 s.
3. Bodruk A. Dedication, determination and consistency – the characteristic features of the policy of the Baltic States // Strategic Panorama. – 1999. – № 3. – S. 3.
4. Gelman B. Lessons // Ukrainian Political Studies. – 2005. – №1. – S. 32–51.
5. S. Grigoriev Sotsyalnoe Situation and role of Russians in Russia in the estimates of experts // SOCIS. – 2011. – № 11. – S. 5–6.
6. G. Kasyanov Ukraine 1991–2007: Essays on Contemporary History. – К., 2008. – 432 s.
7. K. Koktysh Postsovetskiye Transformation Byelorussia / К // МЭ Koktysh and IU. – 2004. – № 2. – S. 5–8.
8. The planned W. Bermuda Triangle steal - Economic however, 13 November 2015 r. <Http://www.epravda.com.ua/publications/2015/11/13/567057/>.
9. Ivan Lukin Economic Transformation (end XX century). – К., 1997. – 235 s.
10. Motyl O. Strukturalni constraints and initial conditions: post-imperial state and the nation in Russia and Ukraine // Present. – 1995. – № 5. – S. 64–75.
11. Orlova T. History of the newly independent states: the textbook. – К. : Knowledge, 2014. – 502 s.
12. Reznikov O. Postsovetskaya trudovaya Migration Mirovaya // The International Economy and relationships. – 2009. – № 3. – S. 75–82.
13. Rudych F. Formation of political structures in contemporary Ukraine // Ukr. East. Zh. – 1994. – № 2–3. – S. 64–72.
14. Sohryn V. Modern Political History of Russia: 1985–2001: from Gorbachev to Putin. – М., 2001. – 276 s.
15. Shmulevych Ukrainian olyharhat // Focus, 21 September 2015 h [electronic resource]. – Access : <https://focus.ua/country/337220/>

© *Сергей Набока*
(Киев)

ОБЩИЕ И ОТЛИЧИТЕЛЬНЫЕ ЧЕРТЫ РАЗВИТИЯ ЕВРОПЕЙСКИХ ГОСУДАРСТВ ПОСТСОВЕТСКОГО ПРОСТРАНСТВА В ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ, СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ И НАЦИОНАЛЬНО-РЕГИОНАЛЬНОЙ СФЕРАХ ЖИЗНИ

Освещены общие закономерности развития постсоветских европейских стран, которые характеризуются противостоянием президентской и парламентской ветвей власти, укреплением у власти представителей административно-бюрократической элиты, социально-экономической деградацией и отказом государств от социальных обязательств. Определено, что общей чертой общественно-политической жизни в развитии новых независимых стран стал определенный реванш коммунистических партий и левых движений в середине-второй половине 1990-х годов XX века. В социально-экономической сфере общим для большинства постсоветских стран европейского пространства является компрадорский и сырьевой характер экономики и деградация социального развития. В исследовании освещены особенности, условия и отличия становления и развития украинской и российской олигархии.

Проанализированы отличия в развитии новых государств, которые определяются отсутствием в некоторых из них региональных конфликтов, процессов олигархизации и успешной интеграцией в европейские структуры. Определены отличия в социальном и региональном развитии указанных стран. В работе также указывается, что причины практического отсутствия олигархии в этих странах, лежат, прежде всего, в их слабой ресурсной базе, влиянии внешнеполитических факторов, а также в допуске к приватизации государственной собственности иностранных компаний.

Ключевые слова: президент, парламент, политический кризис, олигарх, монополия, сырьевая экономика, компрадор, региональный конфликт.

**COMMON AND DIFFERENT CHARACTERISTICS OF DEVELOPMENT
OF THE POST-SOVIET EUROPEAN STATES IN SOCIAL-POLITICAL,
SOCIO-ECONOMIC AND NATIONAL-REGIONAL SPHERE**

The article covers general regularities of development of the post-soviet European states which is characterized by confrontation between the president and the parliament, keeping of power at the administrative-bureaucratic elite, socio-economic degradation and by state denying of social obligations. Was determined that a revanche of the communist parties and left-wing political movements has been the common feature of social and political life in the development of new independent countries in the second half of the mid–1990s of the XX century. In the social and economic sphere, the common phenomenon for most post-Soviet countries of the European space is comprador and raw nature of the economy and degradation of social development. In the research the features, prerequisites and differences in the formation and development of the Ukrainian and Russian oligarchy highlighted.

The differences in development of post-soviet states are been analyzed. These differences are determined by absence of regional conflicts and oligarchization processes in some states and by successful integration into European structures. In the article, differences in the social and regional development of these countries are noted. It is noted, that the reasons for the absence of oligarchy in these countries are, primarily, a weak resource base, a small public wealth and influence of foreign policy factors, as well as the access of foreign companies to privatization of state property.

Key words: president, parliament, political crisis, oligarch, monopoly, raw economy, compradore, regional conflict, emigration.

До редакції надійшла 19.06.2017.